

Prijateljica Lelja.

Iv. Lah.

I.

Ležali smo — bilo nas je deset — po zofah, po kanapejih, po posteljah in vse križem na divanu. Prijatelj Mavricij je na mizi kuhal čaj. Gledali smo ga vsi z zaspanimi očmi, puščaj vitke cigarete, da se je dim valil pod temnim stropom ter polnil vso sobo z neprijetnim duhom. Bil je mrzel predpustni dan, mežav in dolgočasen. Po mestnih ulicah je ležal zmrzel sneg in strehe so bile okoliinokoli pobeljene. Ozrli smo se zdajpazdaj skozi megleno okno in se veselili gorkote, ki je prihajala dobrodejno od toplo zakurjene peči.

Prejšnjo noč je bila maskerada. Udeležila se je je vsa družba, zato smo bili vsi nekako sladko utrujeni in zaspani. Vsakemu so se ponavljali v spominu vsi oni lepi prizori, ki jih je bil doživel v noči, mamljivi valčki so še vedno šumeli v ušesih in v odmevih vabljivih glasov so se pojavljale pred nami vesele maske z živimi, nagajivimi očmi, plavale so kakor sanjave vile na nemirnih valovih, kakor sirene s sladkimi nasmehi, kakor skrivnostne prikazni z vabečimi zaljubljenimi očmi, — in vse to je kakor lepe sanje, kakor pesem mladosti in ljubezni bežalo naprej mimo nas in se razgubljalo v temni daljavi. Šum, nemir, godba, vrvenje in drevenje, vse to je še polnilo naše zaspane glave in vse je vabilo nas za seboj, kakor da še nekje živi ta svet, ki je prihajal k nam samo še v odmevih prečute noči. Krasno se nam je zdelo to življenje, nebeško krasno, polno, kipeče, vabeče — in naša mlada srca je napolnila sladka želja: naprej v kraljestvo divnih bajk, naprej v svet poln veselja in radosti, naprej s pesmijo ljubezni in mladosti! Kaka nebeška sreča je: živeti, ljubiti, sanjati! . . .

Toda, ko smo se ozrli drug na drugega, smo videli, da smo sami. Začutili smo samoto in pri misli nanjo je postalo prazno vsenaokrog: šum se je hipoma podel, valčki so utihnili, maske so izginile . . . Tišina je vladala po sobi, kakor da ni v njej žive duše, razločno se je lahko slišalo vrenje v samovaru.

„Ha, ha,“ se je nenadoma zasmel prijatelj Marcij, ki je ležal vznak na postelji, „kako pusto in prazno je to življenje, fej, kako neumno! Včeraj smo plesali, danes smo sami, včeraj si lahko držal v rokah najlepšo masko, danes ležiš sam, včeraj šum, radost, življenje, danes praznosta, brrr, kaka neumnost! Komaj v odmevih slišiš godbo, komaj v sanjah vidiš krasne oči, rdeče ustnice, bele roke. Zakaj ni svet drugačen? Zakaj ne počivamo zdaj skupaj, da bi se spominjali vesele noči in se pogovorili o vrednosti življenja? Ha, kaka glupost: enkrat pogledaš v nebesa in te vržejo nazaj v pekel, a-a . . .“

„Ni večnosti v življenju, prijatelj,“ je rekel Mario, ki je sedel na divanu in gledal za oblački dima, dvigajočimi se nad njegovo cigareto.

„A treba je ustvariti večnost — večnost radosti v življenju, mislim,“ je odgovoril Marcij: „Ali se vam ne zdi, da smo kakor v ječi? Kak zmisel nam ima, da sedaj sedimo tu tako sami, kakor da smo izvržek človeštva? Ali nimamo pravice do življenja? Ako smo včeraj igrali maskerado, zakaj bi je ne mogli danes, kak zmisel ima, ločiti ljudi, ki si žele biti skupaj? . . .“

„Tebi se hoče ljubiti,“ je rekel v svojem znanem resnem tonu prijatelj Aleksij in je prikimal z glavo. Sedel je kakor po navadi na koncu zofe v kotu. Vsa njegova postava je spominjala na ono temno osebo, ki sedi na skrajnem koncu Balestrierijeve slike „Beethoven“. Dve vrsti trdih, dolgih črnih las sta mu pokrivali obe strani glave in med njima je sedel tih, zamišljen obraz z globokimi očmi.

„Kako krasno bi bilo naprimer,“ je začel zopet Marcij po kratkem molku, „ko bi sedaj sedela poleg mene ona lepa bela maska, ki sem ji v noči poljubil roko! Nisem še videl krasnejše roke, ljudje božji, in tudi rok ne poljubljam zastonj, ampak . . .“

„Ti si se zaljubil v roko,“ je rekel Mario z veselim glasom in vsi smo se zasmeli.

„So ein verliebter Tor verpufft
euch Sonne, Mond und alle Sterne
zum Zeitvertreib dem Liebchen in die Luft.“

je citiral naš Mefistofilus, ki se je imenoval Grin in je dobil svoje ime zato, ker je govoril vedno z Mefistovimi besedami; tudi vsa njegova zunanost je silila vsakega k misli, da mu je bil Mefisto oče. Pikrost in rezkost sta sršali iz vseh njegovih besedi in ves svet okoli njega je bil samo predmet njegovemu zasmehu.

„Človek ljubi to, kar je krasno“ . . . je rekel Marcij.

„In kar je dobro,“ je pripomnil Sep, ki je ležal poleg Grina s svojo mandolino. Nisi si mogel predstavljati bolj živega harlekina, nego je bil Sep, naš ljubljani Sep s svojo mandolino.

„Ein Blick von dir, ein Wort mehr enthält,
als alle Weisheit dieser Welt“.

je citiral prezirljivo Mefistofilus.

„Kaj za vraga modrujete!“ je rekel prijatelj Mavricij in je začel točiti čaj v čaše. „Krasna roka, dobra roka, kaj o tem govorite? In celo pri ženskah! Kaj je pri njih sploh dobrega!“ Prijatelj Mavricij je bil sovražnik žensk.

„A, ti materijalist,“ je rekel Marcij, „ki ti je čaša čaja več nego najlepše oči! Hm . . . Ampak kako bi ne bila dobra taka krasna bela ročica, ali si moreš misliti, da bi ne bila dobra?“ Govoril je s sanjavim, hrepenečim, napol smehljajočim se glasom.

„Morda ti je to težko misliti, ker te mami krasota, ampak v lepi čaši ni vselej tudi dobra pijača,“ je rekel Mavricij.

„Razumem — ali o tem nisem hotel danes govoriti; toda tudi krasna ženska more biti dobra.“

„Mogoče, ampak navadno ni.“

Prijatelj Roba, ki je sedel dozdej molče v naslanjaču, je vstal in pušnil velik oblak dima predse. Bil je najstarejši med nami in največji umetnik ampirskega sloga, ki se je kazal v vseh njegovih delih; tiha zapuščenost in sladko hrepenenje se je strnilo v njegovi umetniški duši in iz nje so se rodile one občudovane slike, ki so mu prinesle toliko slave. Bil je to globok filozof, glasnik novega lepšega življenja in vesele lepe umetnosti. Gospodične, ki so se zaljubljale v njegove krasne podobe, so bile prepričane, da jih je slikala roka zelo srečnega umetnika. Toda to ni bilo res; prijatelj Roba je bil zelo resen človek, njegov obraz je bil mračen in teman in celo v njegovem nasmehu se je kazala skrita žalost. Ko je stal, smo mislili, da izgovori modro besedo, pa je molče pristopil k oknu in se tam naslonil.

Zato se je zasmejal Mario s svojim prezirljivim smehom in rekel: „Marcij, Marcij, poslušaj, povem ti povest: Poznal sem gospodično, ki je imela krasne bele roke. Poljubljal bi jih bil človek noč in dan. Imela je nebeško lepo ime.“

„In ti si jo ljubil,“ je pripomnil z debelim, osornim glasom Godov, ki je med nami najbolj ljubil Márija. Bil je to mojster velikih novih idej, katere je predstavljal v slikah, ki so se odlikovale

po predrznosti v izražanju ter kazale veliko, surovo silo svojega mojstra. In vendar nismo poznali blažje duše na svetu. Bil je kozav, nosil je široko divjo brado, a iz neljubeznivega njegovega obraza so sijale neskončno mile oči.

„Da,“ je govoril Mario z glasom, kakor da igra Hamleta; v takem tonu je najrajši govoril, kadar je govoril o ženskah ta ljubljeneček žensk, ki smo o njem menili vsi, da ne zna ljubiti. „Da, ljubil sem jo,“ je ponovil, „in kako! In vidite, ona krasna bela roka je znala pisati tudi krasna bela pisma o ljubezni. In nekoč je prišla v mesto: prvi dan je obiskala samostan in svoje nekdanje vzgojiteljice, drugi dan je posetila svoje znance — in tretji dan mi je milostno dovolila, da sem prišel k njej na promenado, kjer me je čakala s svojimi znanci. Ha, ha, to je bila ona krasna bela roka!“ Mario se je strupeno zasmel.

„Mario!“ je rekel resno prijatelj Roba, kajti poznal je Emanuelo in mu je bilo žal; pa tudi Márija je hotel pomiriti. A dosežel je prav nasprotno, kajti Mario se je zasmel zopet s prezirljivim usmehom, ki je izražal vso njegovo bolešč, in je nadaljeval:

„Čuj, Marcij! In skesala se je, da mi je to storila in mi napisala lepo pismo. Odpustil sem vse, ako sploh imajo kaj odpuščati oni, ki ljubijo. In težko sem pričakoval, da pride zopet v mesto. V sladkem pričakovanju sem jo srečal nekega večera na ulici — z gledališkim igralcem in se mi je izognila. Ha, tako dobra je krasna bela roka!“

„Mario,“ je vzkliknil Godov, ko je Mario končal svojo povest z obupnim smehom, in ga je prijel za roko.

Sep je zaigral na mandolino in Grin je citiral Fausta: Das ewig Weibliche . . .

Mavricij je podajal čaj in je rekel Marciju:

„Marcij, napij se čaja v sladki nadi, da ti ga bo nekoč podajala krasna bela roka; želim ti, da bi ne bil slabši od tega, a se bojim, da ne bo boljši.“

Marcij je bil obležal na postelji in se je zagledal v strop. Vse, kar je slišal, ga ni moglo motiti, da bi ne sanjal o krasni maski z belimi rokami.

Aleksej se je predramil v kotu iz svoje zamišljenosti, popravil si je lase, ki so mu bili zlezli na obraz, z obema rokama in je rekel:

„Prijatelji, spomnil sem se povesti, ki govori proti vam. Spomnil sem se je zato, ker je danes po maskeradi in ker govorite o belih rokah in o dobrih ženskah.“ Govoril je s težkim, počasnim glasom

„Dobro,“ se je oglasil Marcij, „ampak jaz nisem hotel govoriti o tem. Hotel sem samo povedati, da bi moralo biti drugače na svetu. Nas je deset, in kdo ima danes rendezvous?“

Vsi smo molčali.

„Kdor bi se bil potrudil, bi ga imel,“ je rekel Roba.

„Vidite, to je nezmisel življenja!“ je rekel Marcij. „Kako za vraga živimo: zakaj ne sedimo v lepih veselih sobah med prijaznimi gospodičnami . . .“

„Ne govori o prijaznih gospodičnah,“ je rekel prijatelj Mavricij.

„. . . zakaj ne doni okoli nas vabljava pesem klavirja, zakaj ne vidimo ljubeznivih obrazov s sladkimi smehljaji, z živimi očmi? Kdo je ustvaril ta neumni svet?“

„Bon ton“ je rekel Godov prezirljivo.

„Kaj, kdo si je izmislil to glupost?“

„Družba,“ je odgovoril Godov.

„A, družba? Zato ležimo mi tukaj sami. Prijatelji, razložite mi, kaj je bon ton, kaj je družba in druge take neumnosti. Pripravljen sem poslušati.“

„Bon ton je ograja tiste družbe, ki se boji človeka,“ je definiral Godov in srebal čaj.

„A, zato torej mi ne moremo tja, ker smo ljudje,“ je rekel Marcij.

„Moreš,“ je rekel Mavricij, „ampak v dveh urah si sit, ali pa prestaneš biti to, kar si.“

Zasmejali smo se vsi, celo prijatelj Roba se je posmejal in Mario je postal dobre volje.

„Torej je vendar vredno, da se o stvari govori,“ je rekel Marcij.

„Seveda,“ je rekel Mario, „zdi se mi, da se ti zelo hoče ljubiti.“

„Ne toliko ljubiti kakor izpremeniti življenje v nekaj ljubezni vrednega . . .“

„Dokler bo gospodična s krasnimi belimi rokami znotraj ograje, potem veš, kaj je: v dveh urah sit ali pa prestaneš biti naš Marcij.“

„Ali misliš, da se ograja ne da podreti?“

„Vse se da podreti, kar so postavili ljudje. Ampak družba drži ograjo, ker ograja drži družbo z vsemi njenimi slabostmi. Če pade eno, pade tudi drugo.“

„In to je treba,“ je rekel Marcij, „kajti potem šele vstane nova družba, novo življenje. O tem sem hotel govoriti.“

„Toda ženske bodo proti temu,“ je rekel Mavricij, „ker so slabe, ker so usuznjene v formo in ker uničujejo vse, kar je dobrega.“

Aleksij je dvignil glavo. „Ni res,“ je rékel kratko.

„Vse ženske so egoistke, in če ljubijo, ljubijo egoistno, zato pa . . .“

„To ni res,“ je ponovil Aleksij.

„In morajo biti egoistne, ker je njih socijalno stališče . . .“

„Ni res,“ je ponovil zopet Aleksej.

„Vprašaj Ibsena,“ je trdil Mavricij odločno, „no, in ti, Mario, govori . . .“

Za trenotek je nastal molk. Čez nekaj časa je začel citirati Grin svoje verze:

„Jaz nekaj bi povedal rad
in nekaj rad bi svetoval.
Od žensk ni nihče bil bogat,
a kriv je sam, kdor je ubog;

jaz Marte, Margaretke sem poznal
in videl sem, da le takrat
sem nekaj jim postal,
če sem postal jim — bog.

Najkrasnejše nasvete je dal Mefisto učencu, ko ga je poučeval o ženskah.“

„Zdi se mi, da govore slepci o barvah“, je rekel Aleksej. „Hotel bi, da bi poznali veliko resnico: bon ton, ograja in drugo mine, kadar bodo ljudje zmožni višjih čuvstev, ki bodo prihajala iz globokega poznanja človeške duše; takrat bodo ljudje razumeli sami sebe in svoj veliki poklic. Takrat ne bomo sanjali sami, kakor danes prijatelj Marcij, kajti vstalo bo novo življenje, vredno ljubezni, veliko in polno, kakor ga danes čutimo v svojem hrepenenju; takrat ne bo kipela iz nas jeza užaljene ljubezni, ki je danes premagala zaljubljenega Marija, kajti ona pride prej k njemu, nego bo sploh o drugih pomislila; takrat ne bo nihče govoril besed, ki jih je danes govoril prijatelj Mavricij, kajti ne bodo imeli vzroka. Pravijo, da je resnica vedno v sredi, ampak to velja za srednje ljudi. Človek, ki stoji više, ima tudi višjo resnico in živi lepše življenje, ki je vedno povračilo samemu sebi ter postane delež vseh onih, ki ga ljubijo. Vi vsi ljubite življenje, ampak ljubiti življenje se pravi: delati življenje. In treba je ustvariti novo življenje, a to vse se ne zgodi tu, ampak tam v življenju. Kdor veruje v višjega človeka, mora verovati tudi v višje življenje, zato gre in živi po tej svoji veri, ne govori, pravim, ampak živi. In sedaj se mi zdi, da pričakujete povesti . . .“

(Dalje prihodnjič.)

Prijateljica Lelja.

Iv. Lah.

II.

dgovoril ni nihče. Ležali smo mirno; premišljevali smo njegove besede in pričakovali povesti. Aleksej se je zagledal predse, sklenil roke na kolenih, kakor je bila njegova navada, in po kratkem molku začel povest.

„O dveh ženskah bi mogel govoriti z navdušenimi besedami, samo o dveh, prijateljci. O eni sem slišal in eno sem videl. Ne pravim, da jih ni več na svetu, ki bi bile vredne, da se o njih govori z navdušenjem, ampak o teh dveh vem in o drugih ne vem. Tudi mislim, da ne gre za to, koliko jih je, ampak koliko jih bo. Razumem, kaj vam polni s srdom mlada srca, poznam mraz, ki mori brsteče cvetje. Zastrupljeni ste, zastrupljeni smo vsi. Pa naj pride bajka med nas, bajka, ki je resnica, in naj pregrne s pozabljenjem oni svet, katerega sinovi smo. Ako govorimo o delih človeka, treba je pomisliti, koliko je storil sam in koliko je storila druga sila v njem. Ni je sile nad ljubezen, prijateljci, in vprašanje je, kdo vrši vsa velika dela: ali človek ali ljubezen, ali je človek nad silo ali sila nad človekom. Nočem o tem govoriti, ker bi prispel do težkega poglavja. In poleg tega je vprašanje, prijateljci, kaj je dobro in kaj je zlo, in dovolite, da to vprašanje reši povest sama. In morda najdete poleg tega odgovore i na druga zapletena in težka vprašanja, ki motijo danes srca vseh, ki hrepene po višjem človeku in višjem življenju.

Poznam tip ženske, ki bi ga vam zelo lahko predstavil, ko bi stopili na ulico. Je gotova vrsta žensk, ki naredo svoje može zelo srečne. Rekel bi, da je to njih življenski poklic. Srečavate jih povsod in največ, če greste na ples, kajti k plesu so zelo nagnjene. Spoznate jih takoj: lepo zalit obrazček, majhen nosek, oči žive in vesele, roke polne, postave lepe, nekoliko tolste. Sploh vse lepo zalito in polno. To izhaja iz njih neskončne zadovoljnosti. Imajo samo tri velike skrbi: mož, otroci, kuhinja. Gotovo tri velike skrbi, ki jim nadomestujejo vse ideale. Recimo: to so njih ideali in pridenimo takoj: ne nedosežni. Sedaj mislim, da ni treba več praviti o njih,

videli ste jih vsi in vsi ste jih poznali. Iz njih radostnih oči popolnoma jasno sije neprestana misel njih srca: kako srečen bo fant, ki ga bom jaz ljubila. Svetujem vsem, ki jim je njih telesni blagor na mari, da si vzamejo žensko tega tipa. Rodbinska sreča bo velika in veste, kaj se to pravi. Skratka so to dobre žene, skrbne gospodinje, ljubeče matere.“

„O dobrem plemenu mogoče govoriš?“ je rekel Mario.

„Je tudi to velikega pomena za narod, ampak nisem hotel samo o tem govoriti. So to tudi zelo ljubeznive ljubice, žive čaše opojnosti, ampak zakon jim je več nego ljubezen, in to je njih edina čednost in edina napaka. Je to prevladujoči tip in sem vam samo položil kamen, da moremo više.“

Bil sem nekoč v taki družbi, mislim o družbi dam te vrste, na večeru pri neki gospe, ki je vseeno, kako se je imenovala. Vsa družba in ves večer imata samo ta pomen, da sem tam prvič videl prijateljico Leljo.

Zdi se mi, da stoji oseba moje prijateljice tako visoko nad vsem tem, da ne morem začeti takoj z njeno povestjo, kajti marmornega spomenika ne postavljamo na tla, ampak mu damo primerno podlago. Zdi se mi, da je vsa ona mrtva družba samo primeren material za svoj grob, in vse, kar je z njo prinesel čas, je nje nagrobni spomenik. Sedaj razumete morda, zakaj ne morete tja mednjo vi, ljudje življenja. In ker ste ljudje življenja, ne boste stali in jokali nad tem, kar je bilo in kar je umrlo. Prijatelji, iz starih grobov, ki je bila v njih pokopana antika, je vstal novi renesančni Rim. Tako je tudi nam preteklost samo material in grob je nam radost in veselje, kajti nanj bomo postavili veliko soho z napisom: človek. Tak pomen ima vse to, o čemer vam govorim. Stavim piedestal, drugi imenujejo to uvod.

Povabljen sem bil na jourfix. Kako in zakaj, ne vem, menda so takrat pisali o moji umetnosti in je običaj nanesel tako. Pisatelj romantičnih povesti bi to snov primerno porabil, jaz jo preidem. Veste, kaj so jourfixi. Ljubim zelo govoriti z gospodičnami, ki jim je beseda jasen odmev njih čiste, mlade, naravne duše. Sedim rad v družbi, kjer se govore besede, ki so vredne, da se govore. Ne ljubim jourfiksov, kjer se opravljajo ljudje in je prvo in zadnje vprašanje: kako vam ugaja? . . . Šel sem na jourfix, ker sem bil sam, zapuščen. Bili so takrat črni časi in svet okoli mene je bil črn. Bil sem pesimist, sovražil sem svet in ljudi. Delajo to vsi ljudje, ki ne ljubijo in ki niso ljubljeni. Disharmonija je v njih

dušah kakor smrtna bolezen. Ne vem sedaj, ali sem bil med onimi, ki ne ljubijo, ali med onimi, ki niso ljubljeni. Bolan sem bil in zastrupljen, kakor ste danes vi. Ni mogoče drugače, kajti prišel sem bil iz družbe, ki je takrat umirala in je s svojim smrtnim dihom zastrupljala vse življenje, ki je vzkliklo v mladih srcih. Danes je zame ona družba mrtva in gnili strup je uničila zdrava priroda. Ali takrat ni bilo tako in iskal sem zdravila, kakor ga išče vsak, ki je bolan in zastrupljen. Zato sem šel na jourfix. Seznanil sem se kmalu z vso družbo; kakor po navadi, so se ljudje predstavljali po imenih. Danes ne vem imen, samo obrazov se spominjam. Kako se to godi, je vam znano. Stopite pred človeka, ki vam je deveta briga, kaj in kako je ž njim na svetu, in mu poveste svoje ime, ali pa pride on k vam, kar je znamenje, da je on vljudnejši od vas. Ako ne pride hitro kdo drugi k človeku, ki je stopil k vam, morate začeti pogovor, sicer ga začne on. „Kako vam ugaja?“ vpraša in odgovoriti morate: „Dobro...“ Pa recimo, forma je potrebna. Treba je oblike vsebini in s tem sem povedal vse: kakršna oblika, taka vsebina.

Ker se je menda takrat pisalo o moji umetnosti, so se dame zanimale zame. In tako je šla ona dolga cesta: Kako vam ugaja?... Morda se je vsem hotelo govoriti nekaj drugega, ampak vse drugo je moralo ostati daleč v nas in le brezmiselné besede so šle iz nas. Nekoč se bodo spomnili ljudje, kako se je zabavala umirajoča družba.

Prišel je program. Mlada pevka, ki je pela, je bila menda edina, ki je bila tisti trenotek resnična, vsi drugi smo bili neresnični. Pela je s čistim čuvstvom, zalivala ji je rdečica obraz in v očeh so ji plavale solze... Nje glas je trepetal in roka se ji je tresla. Razumel sem jo popolnoma tisti trenotek. Pri oknu je slonel mlad gospod in ona ga je ljubila; hotela mu je s pesmijo reči, česar mu ni morda smela nikdar reči z besedami; hotela je tudi reči s pesmijo tako, kakor bi z besedami ne mogla.

Ko je utihnila, so ploskali vsi in vzklikali: Krasno, krasno. Morali so tako vzklikati. Družba, ki je takrat umirala, je vse morala, in zdi se mi, da je od samega moranja umrla. Podal sem roko gospodični, ker me je razveselila nje živa pesem ljubezni. Zdelo se ji je morda, da ji zato čestitam, ker moram, in na vsem njenem obrazu se je videlo, da ne verjame ne ploskanju, ne vzklikom, ne čestitkam, kajti umirajoča družba onih časov je morala tako dolgo lagati, da že sama sebi ni verjela. To je bila nje smrt, smrt laži... Gospodična je odšla k mlademu gospodu in se je ustavila pred njim.

Zganil se je, kakor da se je prebudil iz sanj, in je poljubil nje roko. Videlo se je, da je razumel pesem. Obšlo me je veselo čuvstvo in čudna zadovoljnost.

Dame so sedele po zofah in začele svoj pogovor. Ozrl sem se. Na naslanjaču za menoj je sedela vitka dama v črni obleki. Ne naslikam je vam takoj, ampak počasi bo rasla nje slika pred vami. Poniknila je bila glavo in se zamislila. Morda jo je bila prevzela naravno zapeta pesem. Ko sem se ozrl, je dvignila glavo; blede je bilo nje lice in v očeh se ji je brala bolest. Zagledal sem se v nje oči in za trenotek ji je nasmeh preletel lice.

Prisedel sem.

„Kako vam ugaja?“ je vprašala in v njenem glasu se je poznalo, da je hotela izgovoriti frazo z ironijo.

„Zelo mi ugaja ta naravna pesem.“

„Edino naravno, kar je tu,“ je rekla ona.

Ne bila bi smela tega izgovoriti in prepričan sem, da bi ne bila tega rekla nikomur drugemu. Čutila je, da misliva enako, zato je govorila tako. Za trenotek sva molčala; ona je poniknila glavo, kakor da ji je žal, da je izgovorila besede, ki so bile izgovorjene v trpkosti. Bolna je bila in zastrupljena. V meni se je zgenilo veselje kakor v bolniku, ki začuti, da se vračajo sile.

„Ostanete dolgo tukaj?“ me je vprašala.

„Do konca, gospodična, če ostanete vi.“

Pogledala me je začudeno. „Da, ostanem.“

Razumela sva se. Govorila sva, kakor govore ljudje, ki se šele seznanjajo, a eno sva čutila oba: da si lahko govoriva odkrito...

Prijatelji, ne govorim o zaljubljenih ljudeh, ali nekaj nebeškega je bilo govoriti s to žensko. Oni odkriti pogled, ki je spremljal vsako besedo, izgovorjeno tako iz srca, kakor govori komaj dete, ki ga še niso izpridili ljudje! Iz nje je govorila duša mlada, nežna, čista, a na obrazu bi ji prisodil lahko že polnoletnost... Vidim, prijatelji, da ne pridem nikamor z opisovanjem in da vam ostane neznan nje obraz, če je ne naslika nje povest.

Dame na zofi poleg naju so se združevale in si pripovedovale čudno povest. Čudna je bila. vsekakor, kajti čudile so se vse.

„Pomislite,“ je rekla domača gospa, ki se je ustavila pred gospodično in se je videlo, da je hotela prisesti in nekaj povedati. Bila je to gospa v najlepših letih, ki je imela starega moža. Ljubila je umetnost in lepe ljudi; tudi sama je bila še lepa, skoraj vabljiva. Toda rada je pripovedovala vsakdanje stvari in jih vedno ponavljala.

„Govori se tu o neki gospe,“ je rekla, ko je prisedla na fotelj nasproti gospodični. „Ne vem, zakaj se tako čudijo, kajti ženske smo zmožne mnogo trpeti in mnogo odpuščati, nam pa se malo odpusti in mnogo zameri. Pomislite: celo mladost je moža ljubila, žrtvovala mu je vse, ljubezen, premoženje, sebe, in ko sta se vzela, ji je ušel po enem letu z njeno sestrično, in čez dve leti se vrne, uničen, bolan, in ona ga sprejme in mu streže . . . In sedaj je umrl. Ali ste že kdaj slišali kaj takega.“

„Še nikdar,“ je odgovorila gospodična Lelja.

Med tem se je obrnila k nam debela dama, ki je najbolj dobro vedela vso povest, in je rekla: „In pomislite: ta uboga ženska pravi, da je bila najbolj srečna oni dan, ko se je vrnil. In presedela sem ob njegovi postelji, pravi, cele dneve in noči in sem se zjokala od veselja, ko je včasih ves srečen prijel mojo roko in jo poljubljal. Da, slonela sva nekdanj, pravi, dolgo drug ob drugem in govorila tako, kakor da hočeva v teh kratkih trenutkih, ki so še ostali, nadomestiti vso srečo dveh let in pozabiti vse, kar je bilo. Oni trenotki, ko se je od daleč bližala smrt, pravi, so bili zanjo nekaj krasnega samo zato, ker se je vrnil in mu je mogla pokazati, kako ga je neprestano ljubila. In on ni nikdar mogel povedati vsega, kar se je bilo zgodilo, kajti govoril je samo: Odpusti, moja draga, odpusti... In zdaj pomislite: ona mu je odpustila in celo plaka sedaj za njim. Ali ste že kdaj slišali? . . .“

„Še nikdar,“ je odgovorila gospodična Lelja.

Iztegnila se je mimo debele dame suha, blede gospa in je rekla: „In pravi, da je ves čas želela samo eno: da bi se vrnil in spoznal. In ko je prišel, je samo eno želela, da bi jo ljubil in jo spoznal. In ko je bil bolan, je samo želela, da bi mogel dolgo čutiti nje ljubezen in spoznal, kako krasno je življenje ljudi, ki se ljubijo. Tako je rekla, tako pravi. Pomislite, če ste že slišali kaj podobnega?“

„Še nikoli,“ je rekla gospodična Lelja.

„In kaj vi sodite?“ je vprašala debela dama.

„Mislim, da je edina velika žena, ki sem doslej o njej slišala,“ je odgovorila gospodična Lelja.

Debela dama se je obrnila proč in domača gospa je odšla k drugim gostom.

„Nikdar bi mu ne odpustila!“ je rekla suha gospa. „Zdravje in življenje je zapravil drugod, in sedaj v bolezni je zopet ona dobra. Ne smel bi mi pred oči . . .“

Dame so se zopet združevale, stikale glave ter govorile o čudni povesti.

Gospodična Lelja je poniknila glavo in se zamislila. Padel bi bil tisti trenotek prednjo in jo molil kakor boginjo. Ne zaradi krasote, ampak zaradi besedi, ki jih je bila izgovorila. Tisti trenotek sem dobil to, česar nima danes nihče izmed vas: vero v veliko ženo. Sovražil sem ženske, ker sem videl v njih vedno le majhnega človeka, da, imel sem jih za vzrok vsega propada človekovega. Kajti vse lastnosti, ki najbolj ponižujejo človeka, ima ženska: sebičnost, laž, sovražstvo — kdo bi naštel vse! — Tako sem mislil, do onega trenutka mislil, ker nisem imel vere, ker je nisem mogel imeti, kajti v svojem življenju nisem bil srečal ženske, ki bi se bila mogla imenovati: visoka žena, ženska, ki bi bila sposobna več nego uničevati moža. Pomislite si človeka, ki je imel nesrečen dan in je ves nezadovoljen zaspal in zasanjal. Sanja, grde sanje o črnem propadu, kjer poginja sredi blata, teme, smradu, vseokoli brezno brez rešitve, smrt — in nenadoma se prebudi in se začuti v naročju ljubice: dvoje nebeških oči se mu smehlja, dvoje belih rok ga objemlje, dvoje rdečih ustnic ga pozdravlja s poljubi. Pomislite na to izpremembo in si predstavite, kaj se je bilo zgodilo z menoj. Jaz sem verjel, da more žena ljubiti in da je neskončno velika v tej ljubezni. Verjel sem, ker sem slišal o taki ženi. In verjel sem tem bolj, ker je sedela poleg mene žena, ki sem v njej slutil silo, da je sposobna tako ljubiti. Pomislite na človeka, ki se potaplja ... Rad bi se rešil na breg, a ga odganjajo valovi — naenkrat pridrevi val in ga položi na suho. Hotel sem verjeti, prijatelji, zelo sem hotel verjeti, ko bi bila samo ena prišla in rekla: Ljubim ... A ni prišla, ni rekla in jaz sem se potapljaj od samega studa do žensk, moje sile so razpadale v nič, kajti prazno je bilo življenje, brez namena in brez pomena. In zdaj se je naenkrat izjasnilo pred menoj, v meni, okoli mene. Pomislite, prijatelji, pot, dolgo pot hrepenenja in sanj in ves oni svet, ki je tako neskončno lep — a na svetu niti sledu o tem, vse o tebi je zlagana resnica. Ljubil bi bil, ljubil tako, kakor je sanjala moja duša, a kako bi bil mogel ljubiti nekaj tako nizkega? Prijatelji, hoteti in ne moči, imeti sile in ne smeti, kdo ni prebojeval tega boja? In nekoč sem srečal lepo žensko v življenju; kakor je bila lepa, tako je bila nizka: ali za lepimi očmi pričakuješ lepih misli. In sem ljubil iz obupa, hotel sem si sam napraviti žensko vredno ljubezni. Sile je bilo mnogo; toda prej narediš iz ilovice nebeškega Apolona, nego dvigneš žensko. Bili so to grozni časi, prijatelji; bolan

sem bil, zastrupljen, kakor ste vi danes. In takrat sem naenkrat videl mlado gospodično, ki je pela ljubezen s pesmijo, o ženi sem slišal, ki je ljubila, in poleg sebe sem čutil žensko, zmožno ljubezni.

Sedaj se spominjam onega velikega trenutka; bil je največji trenotek v mojem življenju. Obrnil sem se h gospodični Lelji in jo vprašal: „Mislite, da je ona edina?“

„Ni edina“, je odgovorila, „jaz verujem, da se tudi med nami nahajajo ženske višje vrednosti nego te, ki jih srečujete v vsakdanjem življenju.“

Ni mogla niti slutiti, kako hvaležen sem ji bil za te besede.

„Gospodična, težko je to verovati.“

„Razumem, da je težko. Mislite, da so možje višji?“

„Mislim,“ sem rekel, a verjel nisem sam sebi. Tudi gospodična Lelja je pomenljivo pogledala moj obraz, kakor da se hoče prepričati, če govorim iz prepričanja.

„Ne govorimo o tem,“ je rekla. „Zdi se mi, da je glavna stvar, česar ljudje ne morejo razumeti in čemur se čudijo: vprašanje med ljubeznijo in odpuščanjem. Ali se vam ne zdi?“

„Jaz mislim, da je prvo vprašanje: ali je zmožna ljubiti in ali je vredna ljubezni?“ Iz mene je govoril še stari človek, bolan, zastrupljen . . .

„Ne govorite tako,“ je rekla gospodična Lelja z mirnim, ljubeznivim glasom. „To so dokazale tisočere in tisočere.“

„Zame to ni dokazana stvar. Kajti pred vsem je vprašanje, kaj je ljubezen. Kajti zdi se mi, da ženske imenujejo ljubezen to, kar navadno imenujemo sebičnost.“

Gospodična Lelja me je pogledala z zamišljenimi očmi.

„Vsaka ljubezen je sebična,“ je rekla z negotovostjo.

„Ni res. Vidite, to je, kar nas uničuje, in to je žensko,“ sem trdil jaz odločno.

„Ravnokar ste slišali drug slučaj,“ je rekla gospodična Lelja; „ali o tem se da govoriti. Glavna stvar je glede odpuščanja.“

„In kaj mislite?“

„Mislim, da zelo lahko odpušča, kdor ljubi, da niti ne more drugače, in zdi se mi, da celo nima kaj odpuščati. In da je povest, ki smo jo slišali, sama po sebi razumljiva in ostaja nerazumljiva in čudna le ljudem, ki ne vedo, kaj je ljubezen.“

„Govorite prav, gospodična. Zdi se mi, da je teh ljudi mnogo.“

„In zato je trpko na svetu,“ je rekla gospodična Lelja in žalost je šla prek njenega obraza.

„Da, trpko,“ sem pripomnil poltiho. Gospodična Lelja me je pogledala. Vlažne so bile njene oči.

Molčala sva nekaj časa. Jaz sem čutil, da se je zgodilo z menoj nekaj nenavadnega. Slutil sem naenkrat poleg sebe svet, ki sem po njem tako dolgo hrepenel. Gledal sem vanj, v njem še nisem bil. Radost, ki je obšla moje srce, je bila radost popotnika, ki se bliža utrujen prijetnemu hladu, kjer ga čaka počitek. Bil sem utrujen in čutil sem oni trenotek svojo utrujenost bolj nego kdaj poprej. Novi človek, ki je vstajal v meni, je bil oni mladi človek, ki je bil šel na življenja pot za visokimi cilji in z velikimi silami in je zašel v družbo ter se ga je prišla bolezen zastrupljenost. Zdaj, ko je vstajal, je bil kakor bolnik slaboten. Zdi se mi, da je bilo kakor budeča se pomlad: vedno več potrebuje solnca. Neznana, hrepeneča sila me je vezala ta trenotek na to visoko žensko, ki je prinesla naenkrat toliko izpremembe v moje življenje. Vso svojo rešitev sem videl v njej. Prišlo je vse to tako nenadoma, da mi ni bilo mogoče niti govoriti, kakor sem hotel. Ona je sama spoznala, kaj se godi v meni.

„Jaz,“ je rekla, „imam, kar se ljubezni tiče, svoje nazore. Smatram prijateljstvo med možem in ženo za popolnejše razmerje nego ljubezen, kajti je manj sebično . . . Končno so to samo besede, ki so danes v teh trudnih časih nam manj jasne nego kdaj poprej.“

„Res. Veste, da je pisal Cicero knjigo ‚Lelij‘ ali o prijateljstvu?“

„Da, vem.“

„Spomnil sem se ga zato, ker me spominja vaše ime.“

Nasmehnila se je in dejala: „Veste, da se tudi neka ruska narodna pesem končuje z vzklikom: Lelj . . .“

„Spominjam se, da sem jo slišal.“

„Tudi rimski bog ljubezni se je imenoval tako . . .“

Med tem je prišla gospa in je naju povabila na čaj. Družba se je oživela. Mogoče tudi, da se je le meni tako zdelo. Vsi obrazi okoli so bili prijaznejši; odkritost in dobra volja je sijala iz oči, kjer sem preje čital nizkost in vse druge grde lastnosti. Zavladalo je tako veselje in polotila se me je taka radost, da sem celo z debelo damo mogel govoriti o estetiki.

Z gospodično Leljo sva ostala skupaj ves večer. Ob desetih so se začeli gostje poslavljati. Bilo mi je prezgodaj. Hotel sem, da bi tako ostali vso noč . . . Toda ona je hotela oditi.

Poslovila sva se od družbe in spremil sem jo domov. V svojem življenju nisem hodil srečnejše poti, nego je bila ta. Lelja se mi je zdela kakor uresničene sanje, kot ono hrepenenje, ki je hodilo toliko časa z menoj, a so ga hoteli ubiti ljudje. Bila je lepa zimska noč. Pri vratih sva obstala.

„Ali vas smem jutri obiskati, gospodična Lelja?“

„Lahko,“ je odgovorila s sladkim nasmehom in mi stisnila roko.

(Dalje prihodnjič.)

Hipoteza o lepi duši.

Lepa duša — brez imena
je kot brez imena — Bog,
lepa duša je visoka
bolj kot mavre pestri lok,
lepa duša je samotna
kakor vrh gorá megla,
lepa duša je ponosna
kakor čudeži neba,
lepa duša je žareča
kakor ogenj božjih strel,
lepa duša — vsa je čista,
kot so cerkve tihih sel,
in vesela nepopisno:
vriska, poje kot cigan,
uka, zvezdam pleše v slavo
tarantelo in kankan,
lepa duša se nam smeje,
norce brije nam: — Druhal!
Mene še ob sodnjem dnevu
sam Gospod ne bo poznal! —

Vladimir Levstik.

Prijateljica Lelja.

Iv. Lah.

III.

dšel sem sam v noč in sem menda dolgo blodil po mestu. Je to čudna radost, ki objame človeka v takih trenutkih, je nepopisna in znana samo onemu, ki jo je občutil. Zato naj vam je ne opisujem.

Zdi se mi, da še vedno postavljam piedestal, prijatelji. Dumas pravi, da ljubezen človeka nebeško potroči, a meni se zdi, da smo otročji pri vseh velikih izpremembah življenja in da je tudi v najresnejšem človeku nekaj otročjega. Podoben sem umetniku, ki postavlja spomenik in mu je izraziti nekaj velikega; zato dolgo gradi piedestal in premišlja, kako bi povedal to, kar mora povedati. Boji se, da njegova sila ne bo zmožna ustvariti kipa, ki bi za vse čase budil občudovanje. Poznate Manon in Margarito poznate. Lelja ni bila niti Manon niti Margarita. Ljudem, ki slabo pojmujejo življenje, bi rekel, da je bila boljša, vam pa bi rekel, da je bila višja. Toda vse to so primere brez vrednosti, dokler ne vemo, kaj je dobro in kaj je visoko. Zato govorim o njej.

Drugo jutro ob enajstih sem potrkal na nje vrata. Stanovala je v veliki novi hiši poleg mestnega parka.

Ko sem vstopil, je sedela sama na zofi, s knjigo v roki. Vstala je nagloma in me pozdravila. Ponudila mi je stol: „Sedite, prosim...“

Sedaj šele sem začel premišljati, zakaj sem prišel k njej. Zdelo se mi je, da ji imam zelo mnogo povedati, toda ta trenotek se mi je videl moj poset prav tako brezpomemben kakor vsi oni, ki jih delajo dame zaradi tega, ker to zahteva bon ton. Skoraj sramoval sem se ta trenotek sam sebe, kajti vedno sem bil proti oni laži, ki se imenuje bon ton, in nerazumljivi so mi bili vsi oni poseti, ki se vrše iz oficijalnosti ob gotovih časih in urah.

Na mizi je ležalo nekaj popisanih listov in dva kupa knjig. Lelja je odložila knjigo na mizo in sedla na zofo.

„Ali ste dobro spali, gospodična?“

„Dobro. In vi?“

„Slabo.“

Zazdelo se mi je, da sem začel zelo neumen pogovor, kakor ga začenjajo ljudje, ki ne vedo o čem govoriti.

Lelja me je pogledala z vprašujočim pogledom, morda je slutila moj strah, prihajajoč iz nezaupnosti. Smo zaslužnjeni tako, da niti svobodni ne znamo biti . . . Bilo je od prvega začetka med nama tako, da sva razumela drug drugega brez besedi. In to je bila tista sila, ki je naju družila in vezala ter jasno svetila v življenje tudi v najtemnejših trenutkih. Hočejo li ljudje živeti lepše in višje življenje, nego ga žive sedaj, morajo predvsem zničiti črno mrežo, ki jo je med njimi spletla laž, to je nezaupnost; šele kadar mine ta, se bodo bližali ljudje drug drugemu z ljubeznijo, kajti edino ona ima voljo, razumeti in odpuščati.

Sedel sem na stol proti njej in zazdela se mi je razkošno krasna ženska, ki je vredna ljubezni in bi človek hotel v njenem naročju presanjati vse življenje. Ta misel, presanjati v njenem naročju vse življenje, je bila tako lepa in silna, da je ta trenotek zagrnila vse druge. Bili so mladi časi, ko sem hrepenel po tem, — človek je otročji v svojih željah od prvega trenutka — in rekel sem, da ostane v nas nekaj otročjega vse življenje. In taka je bila moja želja, tako neumna in otročja. Časi, ki sem jih živel takrat, so bili časi zapuščenosti in z menoj so hodile misli samote, nemirne in utrujene, in hrepeneča duša je iskala miru, počitka. Kje ga je mogla najti razen tam pri njej? — Zato se je samozavestno in zmagovito v njej prebudila neugnana misel.

„Prišel sem, gospodična, kakor sem obljubil, in vi veste, kako sem srečen v tem trenutku.“

„Vi smatrate to za srečo?“

„Da, ko bi vedeli, kako je svet skop s svojimi darovi, s svojo . . .“

„Vi pričakujete darov od sveta? In hoteli ste menda celo reči: ljubezni. Potem se ne čudim, da ste nezadovoljni in prevarani.“

„Pričakoval nisem . . . Naravno je pač, da človek povsod išče odmeva samega sebe, da išče in želi to, kar sam da . . .“

„Recite rajši: kar sam ima . . .“

„Recimo torej, kar ima . . .“

„In to je baš razlika: kajti svet nima, kar bi dal, in to je vsa tragedija.“

„Nima, nima . . .“

„Da, svet je beden, ah, vi ne veste, kako beden, pomilovanja vreden. In življenje njegovo je bedno, pomilovanja vredno.“

„Prazno, mislite? . . .“

„Tudi prazno, kajti uničili so v njem vse, kar je življenja vredno. Pomislite na svetišče, kjer so pometali svetnike ob tla, da so prostor porabili za vsakdanje potrebe. Vidite, s temi potrebami je družba ubila samo sebe, zato je danes mrtva, brez sile; zato je napačno, kaj zahtevati od nje.“

„Recimo: ne od nje, od človeka.“

„Potem moramo razločevati med človekom, ki raste kakor nov cvet spomladi, in med človekom, ki je le mrtev kamen starih razvalin. Morda prav razumem, kaj ste hoteli reči: prišel je junak iz solnčne dežele na visokem konju, s srebrnimi stremeni, z zlatim oklepom in jeklenim mečem, prišel je v deželo, ki je slovela daleč naokoli po svoji krasoti in po svoji kraljični; toda, ko je prišel, je bila zemlja kakor mrtva in kraljična je bila deželi enaka. Treba je bilo čarobne sile, da se je vzbudila; kdo: dežela ali kraljična, tega ne vem; menda oboje obenem . . .“

„Govorite prav, zgodilo se je tako.“

„Vidite, zdelo se mi je, da je stara pesem,“ je rekla Lelja in se zasmejala. „In kaj mislite učiniti vi, odločen junak in silen vitez . . .“

„Postal sem pevec sam svoje snovi in pojem svojo pesem že dolga leta.“

„In dežela ni oživela, kraljična je mrtva? . . .“

„Resnica, je tako. A kaj moremo storiti? Mi ne živimo v času bajk in čarov.“

„In mislite, da jo dvignete s pesmijo, ki jo pojete mrtvim?“

„Orfej je zganil drevesa in skale in vode.“

„A mi ne živimo v času bajk in čarov. Živimo v času mrtve družbe, ki je poginila iz same nenasitnosti in potrebe, živimo na razvalinah starega življenja, ki se je zadušilo pod težo maske, ki si jo je toliko časa mazalo nase. Sesulo se je pod množico form, oblik in drugih stebrov družbe, zdrobljeno leži danes pod zidovi javnih ozirov, spletk in predsodkov. Mene obide veliko veselje, če pomislim na to.“

„In mislite, da je res že popolnoma mrtva?“

„Ne poznam smrti, poznam samo prehod. Kar še ni porušeno, to poruši večni mojster stavitelj in rušitelj: čas. Ampak pasti morajo vsi oni stebri in zidovi, vse ono, po čemer so plezali majhni in slabotni navzgor in se delali velike, vse pade, in sreča je, da se razsuje skupaj z vsemi, ki se drže stebrov, zidov . . . Kar je bilo velikega, je odšlo ven iz pustega mesta in si je v gajih postavilo

ново svetišče življenja: to bo rešeno, to so kali novega življenja. Ali čutite ta začetek, to novo pomlad?"

„Čutim . . . toda to je začetek starega.“

„Vse je samo povrat, prenavljanje in ponavljanje. In mi bomo veseli, da smo v začetku. Najkrasneje je v začetku, spomladi, ko sije solnce ljubezni . . . Ah, kam sem se zasanjala!“

Obstala je, kakor da se je vzbudila iz sanj. Meni je zelo ugajala nje zamišljena govorica; videlo se je, da ima jasen pogled v dobo, ki jo živimo.

„Torej, kaj vi mislite?“ je vprašala.

„Je res tako. Veljalo bi peti veliko pesem o porušenem mestu, o sesutem kraljestvu, o poginu preživelega se sveta.“

„Je to stvar zgodovinarja in poznega epika; zdaj pa je čas peti novo pesem, pesem novega življenja, novih sil, novih poti.“

„No, jaz nisem pesnik.“

„Nisem mislila tako: pesem peti se pravi življenje živeti, in zdaj vidite, zakaj je nam čudno tam pri onih ljudeh.“

„Razumem, gospodična . . . Povsod so ustvarjajoče in uničujoče sile, ker je v tem življenje.“

„Prav pravite, toda človek bi moral večno stvariti . . .“

„ . . . in večno podirati.“

„Dobro: imeli bomo večno mlado življenje, vedno nov svet...“

„ . . . in vedno novega človeka . . . Toda verujte, gospodična, da so dve vrste ljudje: ustvarjajoči in uničujoči . . .“

„Razumem: toda pomislite, da ustvarjajoča sila je ona, ki uničujočo uničuje in raste tako sama v sebi. Verjemite,“ je pridejala čez čas in si zamišljeno položila roko na čelo, „da mi je včasih težko o tem misliti. Mi vidimo, kako se ruši vse ono staro, mi čutimo, da, mi sami rušimo, podiramo; toda to je vse kakor trenutna jeza. Ako na vse to oddaleč pogledamo, je vendar lepo kakor naivna bajka, in hotela bi včasih, da bi ostalo vse, ostalo . . .“

„Kako to mislite, gospodična?“

„Pri vsakem podiranju pade s slabim tudi kaj dobrega.“

„To je resnica. Toda predvsem je treba vedeti, da mi razvoja ne moramo ustaviti, da gre torej delo z nami vred naprej in da vse to boli le nas in da bodočnosti ne bo bolelo. Je to sočutje, ki prihaja iz naravnega čuvstva, da je nam žal vsega, kar poginja. Toda od sočutja je umrl Bog, gospodična, in iz ljubezni do bodočnosti moramo uničiti ljubezen do preteklosti. To je edini dokaz naše velikosti in sile.“

„Velikosti, mislite?“

„Da, vse drugo porabimo za snov kratkočasnih bajkam. Preteklost nam bo poezija in sedanjost resnica, tam je vladala laž in pri nas bo živela ljubezen.“

„To se pravi, da postanemo zopet romantiki.“

„Tudi dobro, ako hočete to tako zvati. To je vseeno. Zdi se mi, da je človek kakor velik otrok, ki zida in podira in zopet zida in podira, kakor se mu zaljubi in kakor se naveliča.“

„Ali mislite, da zida vedno kaj boljšega namesto tega, kar je podrl.“

„Tega ne vem, a zdi se mi, da hoče vedno boljše zidati, in to je glavna stvar, ker bi sicer ne podiral.“

„In kaj, če ne dela vsega tega iz nezadovoljnosti, ampak iz otročje lahkomišelnosti in prenasičenosti.“

„Potem vemo le, da raste in ž njim njegove sile in spoznanje.“

Gospodična Lelja je sedela nepremično na zofi in zrla predse. Govorila je vse kakor v sanjah.

„Zdi se mi,“ je rekla, „da je življenje kakor velik kip, kakor sfinga, ki jo je bil porastel čas z mahom in travo ter jo pokril z blatom in prahom. In na njem kuje in koplje človeštvo in hoče iz blata in mahov izkopati prvotno bistvo, kip v vsej krasoti; koplje in čisti stoletja in tisočletja in vse mu iznova sproti poraste in zakrije čas. In ta misel mi je težka.“

Umolknila je mahoma. Ozrl sem se nanjo, bila je blede in zelo utrujena. Prisedel sem k njej.

„Jaz nisem popolnoma zdrava,“ je rekla, „prosim vas, ostanite še nekaj časa tu.“

Ostal sem. Čutil sem ž njo in zdelo se mi je, da me bole nje bolečine. Za vsem tem pustim pogovorom je ležalo nekaj drugega in zgodilo se je, kar bi se bilo zgodilo tudi pri najbolj navadnih ljudeh: prijel sem nje roko, ki je bila kakor božanska, in sem jo poljubil.

„To je otročje,“ je rekla gospodična Lelja in se nehote zasmejala. Toda ob časih velike lakote — pravijo — so umirali ljudje, ko so prišli do kruha, ker jim je bilo nemogoče vzdržavati se. Tak otrok je človek, ko ga obvladajo velike sile. In tako je bilo tedaj.

„Tudi vi ste nesrečni?“ je vprašala Lelja s tihim, šepetajočim glasom.

Ne, v tem trenutku nisem bil nesrečen. Obležal sem pred njo in ji poljubljal roke.

(Konec prihodnjič.)

Prijateljica Lelja.

Iv. Lah.

IV.

dujem, prijatelji !

Nekoč sem prišel k Lelji pod večer, ko je že zahajalo solnce in so se gibale počasne sence prek zelenih nasadov. Sedela je ob oknu in gledala v večer. Bila je krasna v svoji lahni obleki, v mehkem naslanjaču, z bledim, zamišljenim obrazom, z nalahko spetimi, skoraj razpuščenimi lasmi.

Pozdravila me je veselo in jaz sem čutil njeno odkrito radost; nerada je bila ob takih večerih sama, hotela je imeti človeka. In kdo je takrat bolj čutil zapuščenost in praznost življenja nego jaz, ki sem moral hoditi sam med onimi malimi ljudmi, ki se boje sami sebe zaradi svoje slabosti in zato ljubijo po pravilih in žive po postavah. Če bi jim vzel njih slabost, bi padla pravila in postave, zmagalo bi življenje; če jim vzameš pravila in postave, propadejo v svoji slabosti. To, bratje, je cesta težka in težke so nje misli. Kdor jo prehodi, zanj je vprašanje rešeno in nepotrebno je pre-mišljati o rešitvi drugih. Toda žalost je padla na moje srce na oni samotni cesti, žalost, bratje. Tako sem prišel k Lelji. Sedel sem na divan poleg okna in se zagledal v njen obraz: mnogo resnega in milega je bilo na tem obrazu, mnogo ponosnega in vznesenega, a tudi mnogo trpkega in žalostnega. In to vse bi bilo treba razumeti, prijatelji, razumeti . . .

„Razumeti svet in življenje se pravi prav uživati,“ je rekla nekoč prijateljica Lelja. A takrat sem hotel razumeti, kar mi je bilo nerazumljivo. Pomislite, prijatelji, prišel je popotnik utrujen v božji hram s težkim vprašanjem, ki je mučilo njegova nemirna potal. In je vprašal boga: Ali si, ali nisi, govori! Toda molk je vlada. po božjem hramu in soha na oltarju se ni zgenila. Neusmiljen je

bog, kajti čim bolj ga ljudje izprašujejo, tem bolj molči, toda ko bi odgovoril, bi ne bil več bog, in to je vse. Zato, ker je neusmiljen in molči, ga ljudje časte in padajo pred njim. Tako je s človekom, bratje: molk je, ki dela skrivnost, in skrivnost je, ki ga dela velikega.

Tako sem takrat sedel poleg nje. Nje mehka bela roka je počivala v moji, tako hladna in brez življenja, mrzla, brezčutna.

„Danes bi hotel govoriti z vami, gospodična — o ljubezni.“

„O ljubezni,“ je ponovila zamišljeno. „Govorite!“

„Ne, hotel bi poslušati, in vi govorite.“

Nasmehnila se je.

„Zakaj mislite, da bi bilo tako prav?“

„Ker sem utrujen in žalosten in ker hočem vedeti vašo povest.“

Nekaj časa je sedela molče. Slonela je na zofi poleg mene in zamišljeno gledala predse. Večerni mrak se je plazil po sobi in pokrnil počasi oba. Črne sence so vstajale iz kotov kakor strahovi temnega sveta. Čutil sem nje bližino; videl sem jo z zakritimi očmi, kako sloni na zofi in pripoveduje. Prijateljica Lelja je pripovedovala:

„Videli ste morda kdaj samotnega popotnika, ki je šel po cesti. Tako se mi zdi človek, ki zapusti mlade trate, oni raj bajk, kjer ni spoznanja niti bolesti, kjer je vse kakor lep sen. Drug za drugim odidemo iz raja in stopimo na cesto. Takrat človek nenadoma začuti zapuščenost in samoto, hoče se mu družbe; takrat začne ljubiti. Čuti morda že od daleč praznost in puščobo življenja, in nič krasnejšega niso mogli bogovi dati za izgubljeni raj nego ljubezen. Ljubila sem kakor mnoge, ki ljubijo iz cele duše: ljubila sem ga, ker je bil krasen. Zgodilo se je to takoj v prvem trenutku, ko sva se srečala. Bilo je to na nekem plesu v času šumnega predpusta. Prišel je tak, kakor sem ga že zdavnaj pričakovala, kakor sem si ga mislila v onih mladih časih, ko v nas še žive spomini mladih bajk: visok, resnega, zamišljenega obraza, s črnimi lasmi, modrimi očmi. Zgodilo se je vse tako, kakor sva bila oba prepričana: prava ljubezen je edino ona, ki nas zmaga v prvem trenutku z nepremagljivo silo, da torej ljubimo brez premišljevanja in preudarjanja, zato ker ljubimo, in trdila sva oba, da se tako ljubi samo enkrat v življenju. Bila sva oba prepričana, da sva popolna, da, govorila sva mnogo o nadčloveku in sva se čutila visoko nad onim vsakdanjim svetom, ki se je v onih trenutkih zdel nama majhen in nizek, slaboten in neumen. Moram priznati, da je bil on zelo razumen človek in da se v njem nisem nikdar motila. Imel je v sebi nekaj nadčloveškega, jaz sem čutila to silo in sem jo oboževala. Tudi on

je v meni našel vse, kar je tedaj iskal, in iz tega je izšla ona sreča, ki jo navadni ljudje imenujejo srečno ljubezen. Toda nič popolnega in nič večnega nima svet in njegov obstoj je v tem, da ni na njem niti večnosti niti popolnosti, in mi imamo svoj pomen samo v tem, da hočemo oboje ustvariti. Verovala sva drug v drugega kakor verujemo v bogove, dokler ne dvomimo o njih. Nisva dvomila drug o drugem, da, niti nisva mogla dvomiti.

Toda nekoč je prišlo nenadoma, kakor se to godi v zaljubljenih romanih: namesto njega je prišlo pismo, da je vse končano. V romanih postanejo take stvari zelo usodne, tuintam odločilne. Zame je bilo to skoraj brez pomena, kajti ljudje, ki se ljubijo, se razidejo stokrat, ako pa je njih ljubezen slaba in nezmožna velikih del, je bolje, da se ne govori niti o njih niti o ljubezni.

Bilo mi je dolgčas po njem, želela sem ga videti in govoriti ž njim.

Imel je prijatelja. Obiskala sem prijatelja in ga vprašala:

Kje je vaš prijatelj?

Izgubljen je, gospodična.

Zakaj?

Izgubljen; meni je vas žal.

Zakaj?

Padel je v oblast ženski, ki ga uniči.

Kdo je to?

Njegova prva ljubezen.

Prva ljubezen! . . .

Prva ljubezen, sedaj javna ženska.

In vi?

Jaz sem mu odpovedal prijateljstvo. —

Prijel je moje roke in jih poljubljal. Bil je to dober človek, toda nič velikega ni bilo v njem. —

Ali ga ni nikjer mogoče videti?

Da, pri njej.

In drugod?

V reduti.

Torej pojdem tja.

Vi?

Da, hočem ga videti.

Ampak prosim vas, gospodična, ali veste, kaj je reduta?

Vem.

To je blato, gospodična, nizkost . . . Vaše dobro ime . . .

Zame ne gre; ali se ne bojite vi za svoje dobro ime?

Jaz se zase ne bojim.

Potem vas prosim, da greste z menoj.

Kam?

No, v reduto.

To je nemogoče, gospodična . . . Nemogoče za poštene ljudi.

Torej bom morala iti sama.

Ne, ako hočete, potem . . .

Kakor vam ljubo, jaz pojdem sama. —

Odšla sem domov in se ozirala po plakatih. V soboto je bila naznanjena reduta.

Znano vam je, kako divja karneval. Dvorana je bila polna. Maske so se drevile semtertja, v prednjih sobah so pokale steklenice, vino je teklo z miz, polpijani ljudje so se zibali po sobah z maskami v naročju . . . Godilo se mi je, kakor se godi vsem maskam, ki pridejo same, kajti v njih navadno slutijo ljudi, ki iščejo romantičnih dogodkov ali ki hočejo koga presenetiti. Obdajo jih navadno ljudje, ki iščejo zanimivih slučajev in skušajo doseči svojo srečo z ljubeznivostjo in denarjem. Moram reči, da ni manjkalo takrat niti romantičnih dogodkov niti zanimivih slučajev. Teda vsega tega nisem iskala; vse to je bila samo igra.

Zagledala sem ga kmalu: plesal je z veliko, lepo damo in videti je bilo, da se poznata. Kmalu je izginil v množici med pari . . . Ko se je prikazal zopet, je bil sam. Izbiral je novo plesalko. Pristopil je z veselim smehom, kakor pijan od veselja, in zaklical:

Ej, lepa maska, ali plešeš?

Da. —

Izginila sva v množici vrtečih se parov. —

Ali si sama, maska?

Sama.

In kje je tvoj ljubček?

Ga ni.

Torej mož?

Ne.

Vzameš mene?

Da. —

Takrat se je zresnil njegov obraz, pogledal je in obstal. —

Lelja . . . —

Komaj da je verjel sam sebi. —

Kdo te je speljal sem, Lelja, v to blato, v to peklo? Lelja, kaj si storila? . . . —

Odgovorila nisem nič. Bila sva blizu vrat. —

Prišla sem za vami, ker vi ne pridete k meni . . .

Lelja, jaz nisem vreden . . . —

Takrat se mi je zazdel ves svet majhen in ostuden. Česa iščemo v njem in kaj smo mi?

Poslovila sem se in se odpeljala domov. Noč je bila jasna, predpustna, mrzla . . .“

V.

„Tu je povest končana,“ je nadaljevala Lelja, „kajti vse, kar se je vršilo potem, je samo stara historija o izgubljeni sreči, boj med časom, ki nas žene naprej od izgubljenega raja v neizogibno smrt, in med hrepenenjem, ki se hoče vrniti v raj izgubljene sreče. In take povesti pripovedovati ni prijetno. So dolge in navadno brez konca. Zgodilo se je nekoč, da sem se sešla s človekom, ki mi je postal velik prijatelj. Velika je bila bolest, ki je ležala nad mojim življenjem, in v takih časih si iščemo prijateljev. Bil je to nesrečen človek in je ljubil zato, da bi pozabil nesrečo. Bil je to človek, ki je bil nekoč odšel z razpetimi jadri na morje. Zaigrali so se valovi, zaplesali, zarajali in so vrgli njega in njegovo razbito ladjo na suho . . . Vsi smo šli tako, prijatelj, in vrnili smo se tako. Eni so, ki zbero lesove razbite ladje in se vrnejo zopet nazaj na široko morje ter hočejo kljubovati silam vetrov in valov; in so, ki sede na razvalinah svoje ladje in gledajo z velikimi očmi daleč na drugo stran, kjer se v solnčnem svitu blešči dežela njih sanj; pozabili so vse drugo in brez moči ginejo na obali morja. In tretji so, ki se posmejejo s prezirljivim smehom razbiti ladji, daljni deželi in valovom morja. Poiščejo si družbo med enakimi, zapojejo si pesem in govore: igra je vse in igrača. V veseli zadovoljnosti se objamejo in si pripovedujejo vesele povesti: ladja in polom in vse, kar je bilo, jim je prijeten spomin, morje in daljava in neznana dežela in vse drugo so jim povesti za zabavo. Lahko se zgodi, da jih nekoč prime veselje in zopet odjadrajo: veselo in vdano, prepevajoč o radosti, ljubezni in življenju. Tako je bilo takrat pri nas. Na bregu smo bili in zahotelo se je nam življenja, veselja in ljubezni polnega. Takrat se je vrnil on. Vrnil se je, kakor so se vračali k nam mnogi od vseh strani. Prišel je k nam in se mu je neskončno stožilo . . .

Kaj vam pripovedujem? . . . Da, vrnil se je in se zjokal nad temnimi poti, kjer je v blatu ležala poteptana lepa mladost. Porušil je bil svetišče ljubezni in kakor izgubljen je taval po pusti zemlji, kakor bogokletnik, preganjan od bogov. Odpočil si je na ljubečih prsih. Jaz sem delil, je rekel, ljubezen od življenja in sem grešil, kajti ljubezen je življenje. Zdi se mi, kakor da sem se vrnil v svetišče vse očiščujoče boginje . . . Takrat je stopil v sobo moj prijatelj. Stopil je in obstal. Spogledala sta se: Prišel sem prepozno, je rekel on, odpustite . . . Odšel je in se ni vrnil več. Moja nesreča je bila napoti, ko se je sreča k vam vračala, je rekel prijatelj zamišljeno in je odšel s počasnimi koraki. Odšel je in se ni vrnil več.

Takrat je nastala zima, velika zima, pusta in prazna. Lena utrujenost se je plazila kakor smrtna bolezen skozi življenje in velika bolest v srcu je postajala težja in težja . . .“

Prijateljica Lelja je položila roko na vzglavje in skrila obraz. Globok vzdih je izginil v tiho noč. Sedel sem poleg nje kakor onemel. Medla svetloba je sijala z ulice v sobo iz obsevala temno vitko postavo na divanu. Božanstvo žene se je takrat pojavilo pred menoj v jasni luči. Nad temnimi grudami razritega piedestala je slonela nje zamišljena vitka postava, vznesena in skrivnostna kakor nje povest. In nje krasna bela roka je bila kakor polna ljubezni in sile in iz zamišljenih oči je sijala mlada trepetajoča radost, polna boječega hrepenenja. Poljubljal sem ono roko, polno ljubezni in sile, in gledal sem v oči, polne boječega hrepenenja. Sklonila se je k meni in nad razbito preteklostjo se je dvigalo novo mlado življenje, kakor po težkih in pustih časih zunaj mesta vzraste nov gaj in svetišče bogov.

* * *

Bil je večer. Ogenj je prasketal v peči in toplota je polnila temačno sobo. Prijatelj Aleksej je obsedel pri oknu, kakor je bil pripovedoval. Lasje so mu viseli na vsako stran lica in globoko zamišljeno so gledale njegove oči. Zunaj se je zgrinjala nad mestom mrzla zimska noč. —

